

Ülkemizin ve ekonomimizin ana sektörünü oluşturan tarımdaki verimliliğin artırılması girdi kullanımının yaygınlaştırılmasına ve bu girdilerin tekniğine uygun şekilde kullanılmasına bağlıdır. Ülkemizde gübre, ilaç gibi girdilerin kullanımında yetersizlikler bulunmakla birlikte, bazı bölgelerimizde bu tür girdilerin bilinçsizce kullanıldığı ve bu nedenle gereksiz harcamaların yapıldığı bilinmektedir. Gübrenin verimlilik üzerinde etkisinin en üst düzeyde olabilmesi için, toprak ve yaprak analizi ile birlikte belirlenecek gübre cinsi, miktarı, gübreleme yöntem ve zamanının iyi ayarlanması, ayrıca yağışların ve sulamanın zaman ve miktarına da dikkat edilmesi gerekmektedir. Toprağın korunarak verimliliğinin sağlanması açısından toprak ve bitkinin ihtiyaç duyduğu bitki besin maddesini içeren gübrenin toprağa verilmesi gerekir. Bilinçsizce ve tekniğine uygun olarak kullanılmayan gübreler, bitkisel üretimin azalmasına yol açarken, toprak yapısını bozmakta, içme sularının kalitesini düşürmekte ve yer altı sularını kirleterek doğal kaynaklarımızın israfına yol açmaktadır. Bu nedenle, birim alandan elde edilen üretim miktarının artırılması, yani verimlilik artışı için girdi kullanımının önemi son derece büyüktür.

DÜNYA ÜRETİM

Dünyada artan gübre talebinin yaklaşık % 63.5'i gelişmekte olan ülkelerden karşılanmaktadır. Dünyada en büyük gübre üreticisi ülkeler sırası ile % 20,6 ile Çin , % 11,6 ile ABD, % 10,3 ile Hindistan, % 9,2 ile Kanada ve % 8,1 ile de Rusya'dır. 1960/2001 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde gübre kullanım 2,5; gelişmiş ülkelerde de 0,9 kat artış göstermiştir. Dünya gübre talebinde yüksek pay alan ülkeler ise sırasıyla; % 25,4 oranı ile Çin, % 13,6 ile ABD, % 12,3 ile Hindistan, % 5,5 ile Brezilya, % 3,0 ile Fransa, , % 2,2 ile de Pakistan'dır. 1920 yılında 14 milyon ton olan dünya gübre tüketimi 1989 yılında 143 milyon tona yükselmiştir. 1989/94 yıllarında 23 milyon ton gerileme yaşanmıştır. Bu gerileme ise Orta Avrupa ülkeleri, ve Sovyetler Birliği'nde tüketiminin azalmasına neden olmuştur. 2001 yılında ise tüketim 138 milyon tona yükselmiştir. Sosyalist ve Güney Asya ülkeleri ile Latin Amerika ülkelerinde artış gözlenirken Batı Avrupa ülkelerinde tüketim sabit kalmıştır. Türkiye'nin İthalatta payı % 2 olup, dünya sıralamasında 9'uncu sıradadır. Önemli ithalatçı ülkeler ABD, Çin, Brezilya, Fransa ve Hindistan'dır. Dünya ihracatında ise pay alan ülkeler sırasıyla; yüzde 17 oranı ile Kanada, yüzde 16 ile Rusya, yüzde 12 ile ABD, yüzde 5 ile Almanya ve Beyaz Rusya, yüzde 3 ile İsrail, Ukrayna, Belçika ve Ürdün gelmektedir. Bu ülkelerde gübre yapımında kullanılan doğal kaynakların bulunması rekabet üstünlüğü sağlamaktadır.

TÜRKİYEDE ÜRETİM

Kimyevi gübreleri azotlu, fosforlu ve potasyumlu ve kompoze gübreler olarak 4'e ayırmak mümkündür. Azotlu gübreler amonyum sülfat, amonyum nitrat ve üre olarak üç grupta toplanmaktadır. Amonyum sülfat gübresinin içinde % 21 oranında azot bitki besin maddesi vardır. Eğer bu gübre asit reaksiyonlu topraklarda uzun süre ve çok kullanılırsa, toprakların daha fazla asitleşmesine neden olacağından toprak verimsizleşir. Amonyum nitrat gübresinden % 26 saf azot besin maddesi içeren kireçli, %33 saf azot besin maddesi içeren ise saf olan amonyum nitrat gübresidir. Amonyum nitrat gübresi ekim zamanında kullanılabilirdiği gibi bitkinin büyüüp geliştiği dönemlerde de başarı ile uygulanabilir. Üre gübresinin içinde ise ağırlığının yarısına

yakın % 46 saf azot besin maddesi bulunmaktadır. Üre gübresi sonbahar gübrelemesinde kullanıldığı gibi, bitkilerin belirli gelişme dönemlerinde ilkbaharda veya daha sonra da kullanılabilir. Üre toprağa verildikten sonra derhal toprağa karıştırılmazsa, toprak yüzeyinde kalan gübreden azot kaybı olabilmektedir. Azotlu gübreler toprakta çok hareketli gübreler oldukları için fazla yağışlarla ve sulama suyu ile yıkanarak veya gaz halinde uçarak kaybolabileceği için, hepsinin bir defada ekim veya dikimde verilmeyip, bitkinin çeşitli büyüme devrelerinde olmak üzere birkaç kısma bölünerek verilmesi daha uygun olmaktadır.

KİMYEVİ GÜBRE ÜRETİMİ

Gübre sanayinin 1999 yılı üretimi 2000 yılına göre yüzde 4 oranında azalmıştır. Buna göre 1999 yılı gübre üretimi 3 milyon 301 bin tondan, 2000 yılında 3 milyon 163 bin tona düşmüştür. 2000 yılı üretimi 2001 yılına göre % 16 oranında azalmıştır. Buna göre, 2000 yılı gübre üretimi 3 milyon 163 bin ton iken, 2001 yılında 2 milyon 628 bin tona düşmüştür. 2002 yılında gübre üretimi tekrar %32 oranında artarak 3 milyon 472 bin ton olmuştur. 2003 yılında ise gübre üretimi % 4 azalarak 3 milyon 318 bin ton olmuştur.

2002 yılında 2001 yılına göre özellikle üre ile DAP gübresinin üretiminde artış görülmektedir. 2003 yılında 2002 yılına göre sadece amonyum nitrat (%26N) gübresinin üretiminde % 6 oranında bir artış olmuş ve üretim 961 bin tondan, 1 milyon 21 bin ton' a çıkmıştır.

2003 yılı kimyevi gübre üretimi 2002 yılına göre % 5 azalmış, 2001 yılına göre % 26 artmış, 2000 yılına göre % 5 artmış, 1999 yılına göre % 1 artmış, 1998 yılına göre de % 13 azalmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yapılan IV. Gübre Danışma Kurulu raporunda 2002 ve 2003 yıllarında kimyevi gübre üretimimizin 2000 ve 2001 yıllarına göre artmasının temel nedeni, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkilerinin azalması ve İGSAŞ'ın deprem hasarını gidererek normal üretimine geçmesi şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca 2002 ve 2003 yılında enflasyonla mücadeledeki başarı ile döviz kurlarındaki düşme eğilimi hammadde kaynakları bakımından % 90 oranında dışa bağımlı olan sektörün 2003 yılının son çeyreğine kadar dış piyasalardan uygun fiyatla hammadde temin etmesinden kaynaklanmakta olduğu da belirtilmektedir.

GÜBREDE DESTEKLEME POLİTİKALARI

Kimyevi gübreye destekleme uygulaması 1974 yılına dayanmaktadır. 1974 yılında baş gösteren petrol krizinden sonra hızla artan gübre maliyetlerinin olumsuz etkilerini çiftçi fiyatlarına yansıtılmamak amacıyla bu desteklemeye başlanmıştır. 1.7.1986 tarihinden önceki dönemde gübrede uygulanan destekleme gübre dağıtıcı kuruluşlara görev zararı şeklinde verilirken, bu tarihten sonra çeşitlerine göre gübre üretici veya dağıtıcılarına kilogram başına destekleme ödemesi, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan karşılanmaya başlanmıştır.

Yine 1986 yılı öncesinde, kimyevi gübrelerin perakende satış fiyatları Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmekte, Kararnamede yer almayan kimyevi gübrelerin perakende satış fiyatları ise, Tarım Bakanlığı'nca belirlenmekteydi. 1986 yılından

sonra, dağıtıcı kuruluş ve kişilerin yurtiçi üretici kuruluşlardan alacakları kimyevi gübrelerin alım fiyatları ile gerek yurt içinden ve gerekse yurt dışından tedarik edilen kimyevi gübrelerin perakende satış fiyatları serbest bırakılmıştır.

Bunun yanı sıra, 1.7.1986 tarihinde yürürlüğe giren 86/10715 sayılı kararnamede "kimyevi gübre ithalatı ve ihracatı serbesttir" hükmü yer almaktadır. Bu uygulama ile gübre ithalatı serbest bırakılarak, gübre sanayinin dışarıya açılması ve rekabet ortamının yaratılması amaçlanmıştır. Ancak, gübre tüketim döneminde ithal edilerek stoklanan gübreler nedeniyle, yerli gübre sanayimiz haksız rekabet ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle, gübre sanayimizin ithalata karşı korunması için, gübre çeşitlerine göre değişen düzeylerde gümrük vergisi(GV) ve fon uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama ile AT ve EFTA üyesi ülkeler için diğer ülkelere göre daha düşük düzeyde koruma oranı benimsenmiştir.

PAZARLAMA

Türkiye Zirai Donatım Kurumu ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 1973 yılından itibaren, yurtiçinde üretilen gübreleri devletin belirlediği fiyatlardan satın alarak, dağıtımının yapılmasını sağlamışlardır. 1975-1986 döneminde ise, çiftçinin gübre ihtiyacının yaklaşık %89'u T.Zirai Donatım Kurumu tarafından karşılanmaktaydı . 1986 yılı öncesinde ve özellikle 1973-1986 döneminde ülkemizde gübre tedarik ve dağıtımını kamu kuruluşları tekelinde yürütülmekte iken, 1 Temmuz 1986 tarihinden başlamak üzere gübre tedarik ve pazarlamasında serbestleşmeye gidilmiştir. Serbestleşme ile daha önce gübre tedarik ve dağıtımında görev alan iki kamu kuruluşuna ilaveten, kooperatifler, gübre üreticileri ve gübre üreticilerin kurduğu pazarlama şirketlerine de gübre tedarik ve pazarlama izni verilmiştir.

Böylece 1986 döneminden sonra, gübre pazarlamasında kamu sektörünün payı giderek azalma gösterirken, özel sektör kuruluşlarının paylarında ise artma meydana gelmiştir. 1988 yılında gübre üretici ve pazarlayıcı kuruluşların pazar payı yaklaşık % 31'den 1996 yılında % 46'ya çıkarken, pazarlayıcı kuruluşların payları toplamı % 69'dan % 54'e düşmüştür. 1997 yılında gübre üretici ve pazarlayıcı kuruluşların pazar payı yaklaşık yüzde 46'dan 1998 yılında % 58'e çıkarken, pazarlayıcı kuruluşların payları toplamı % 53'den' % 41'e düşmüştür.

1999 yılında ise gübre üretici ve pazarlayıcı kuruluşların pazar payı yaklaşık % 58'den 2000 yılında % 54'e düşerken, pazarlayıcı kuruluşların payları toplamı % 40'dan % 42'ye yükselmiştir. 2002 yılında gübre üretici ve pazarlayıcı kuruluşların pazar payı yaklaşık % 64'ten 2003 yılında % 59.7 'ye düşerken, pazarlayıcı kuruluşların payları ise % 30'dan % 35.7'ye yükselmiştir. 2003 yılında gübre pazarında en fazla paya sahip kuruluşlar sırasıyla; TOROS GÜBRE, İthalatçı Kuruluşlar, TKKMB TÜGSAŞ, BAGFAŞ, İGSAŞ, PANKOBİRLİK, GÜBRETAŞ, ve EGE GÜBRE'dir.

Gübre üretici kuruluşların kapasite kullanım oranına baktığımız zaman; Bitki Besin Maddesine göre 1996 yılında % 70.4, 1997 yılında % 69.6, 1998 yılında % 66.5, 1999 yılında % 52.4, 2000 yılında % 55.4, 2001 yılında % 44.1 iken, 2002 yılında % 61.6, 2003 yılında ise %59.4 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1996 ile 2001 yılları

arsında gübre üretici kuruluşlarının kapasite kullanım oranının sürekli düştüğünü, 2002 yılında yükseldiğini, 2003 yılında ise tekrar düştüğü görülmüştür.

Gübre üreten ve tüketenlerin haklarının korunması amacıyla üretilerek veya ithal edilerek piyasaya arz edilen gübrelerin standardına uygunluğunun tespiti için piyasa denetimini yapmak amacıyla, Kimyevi Gübre Denetim Yönetmeliği, Tarımda Kullanılan Kimyevi Gübrelere Dair Yönetmelikte yer alan gübrelere ait analiz yöntemlerini de içerecek şekilde revize edilerek 25.04.2002 tarih ve 24736 Sayılı Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kimyevi Gübre denetim Yönetmeliği ile kimyevi gübre üretici ve dağıtıcıları yeniden tanımlanarak kimyevi gübre üreten ve ithal eden kişi ve kuruluşlara Lisans belgesi, ürettikleri veya ithal ettikleri gübreler için de Tescil belgesi almaları zorunluluğu getirilmiştir.

Ayrıca Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 22.04.2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Organik Gübre Yönetmeliği. yeniden revize edilerek 04.05.2004 tarih ve 25452 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanması ile organik gübre denetiminin de etkin bir şekilde yapılması sağlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de birim hektar başına gübre kullanımı 83 kilogram iken, saf besin maddesi olarak kullanılan bu miktar, komşumuz Bulgaristan'da 173 kg, Fransa'da 295 kg ve İngiltere'de 368 kg'dır. Bu değerlerden de açıkça anlaşılacağı gibi; ülkemizde mevcut gübre kullanım düzeyi, önemli artışlara rağmen, tarımı gelişmiş ülkelerde kullanılan miktarlara göre çok düşüktür.

1993-2003 döneminde ülkemizdeki gübre tüketimi miktarlarına baktığımız zaman, şiddetli dalgalanmaların bulunduğu görülmektedir. Gübre tüketiminde yaşanan bu istikrarsızlık, kimyevi gübre politikalarında uygulanan destekleme sisteminin sürekli değiştirilmesi ile birlikte gübre fiyatlarında meydana gelen artıştan kaynaklanmıştır. Destekleme sisteminin uygulanma şekline kısaca bir bakacak olursak; 1974 yılında baş gösteren petrol krizinden sonra hızla artan gübre maliyetlerinin olumsuz etkilerini çiftçi fiyatlarına yansıtılmamak amacıyla kimyevi gübre destekleme uygulamasına başlandığı görülmektedir. İlk olarak 1.7.1986 tarihinden önceki dönemde gübrede uygulanan destekleme gübre dağıtıcı kuruluşlara görev zararı şeklinde verilirken, bu tarihten sonra çeşitlerine göre gübre üretici veya dağıtıcılarına kilogram başına destekleme ödemesi, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan karşılanarak yapıldı. Kimyevi gübre destekleme ödemesi sanayiciye verilirken 14 Eylül 1994 tarihinden itibaren çiftçiye ödenmeye başlanması ile birlikte, gübre tüketimimiz 1993 yılında yaklaşık 5.5 milyon tondan, 1994 yılında 3.9 milyon tona düşmüştür. 1995 yılında 4.4 milyon ton, 1996 ve 1997 yılında 4.6 milyon ton, olarak gerçekleşen gübre tüketimleri çiftçinin değişen politikalarından nasıl etkilendiğini göstermektedir.

Yine 14 Eylül 1994 ile 27 Kasım 1997 yılları arasında yapılan destekleme ödemeleri çiftçiye yapılırken, 27 Kasım 1997 tarihinden itibaren ise, kimyevi gübre üreten fabrikalara destekleme faaliyetlerinden dolayı 3 ayda bir avans verilmiştir. Ancak bu destekleme şeklinde de çok ilginç bir durum ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yapılan destekleme şekli ile çiftçinin kullandığı gübre miktarı 1998 yılında 5.4 milyon ton,

2000 yılında, ise 5.3 milyon ton olarak gerçekleşmiş olup fazla bir değişkenlik göstermemiştir. Kimyevi gübre üreticilerine verilen avansa rağmen, 1998 - 2001 dönemindeki gübre üretim miktarları sürekli azalırken, ithalat ise artmaya başlayarak; 1998 yılında 562 bin ton olan kimyevi gübre ithalatı % 86 oranındaki artış ile 2000 yılında 1 milyon 45 bin ton olmuştur.

Kimyevi gübre destekleme uygulamaları 21 Eylül 2001 tarihi itibariyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bu dönemde ki kimyevi gübre tüketim miktarları ise sırasıyla, 2001 yılında 4.2 milyon ton, 2002 yılında ise 4.5 milyon ton, 2003 yılında ise 5.1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Bu nedenle;

Gübre ambalajları üzerinde üreticilerin anlayabileceği şekilde gübre ile ilgili teknik bilgilere yer verilmelidir. İlgili kanun ve yönetmeliklerin gerektirdiği etiketleme yapılmalı ve bununla ilgili kontrollere önem verilmelidir.

Gübre sektörü sürekli dışardan gübre hammaddesi ithal etmek yerine, kendi kaynaklarımızdan yararlanacak şekilde hammadde üretimini gerçekleştirmek amacıyla teknolojileri yenilemeleri gerekmektedir.

Gübrelemede araştırma, üretim, dağıtım ve kredileme zinciri iyi ve sağlam kurulmalıdır.

Gübre üreten ve tüketenlerin haklarının korunması amacıyla üretilerek veya ithal edilerek piyasaya arz edilen gübrelerin standardına uygunluğunun tespiti amacı ile yapılan piyasa denetimlerinin daha sıkı yapılması gerekmektedir.

Çiftçiler tarafından talep edilen kaliteli gübre üretiminin sağlanabilmesi ve denetimlerin başarı ile uygulanabilmesi içinde çiftçilerin ve tarımla ilgili kuruluşların karşılaştıkları sorunlu gübrelerle ilgili bilgileri Tarım ve Köyişleri Bakanlığına zamanında bildirmeleri gerekmektedir.

Gübre sektöründeki AR-GE alt yapısının kurularak geliştirilmesi özendirilmelidir.. Yayım teşkilatının çiftçi ile işbirliği içerisinde bulunarak, araştırma, eğitim ve yayım hizmetlerinin yeterince ve koordineli bir şekilde yapılması sağlanmalıdır.. Toprak ve bitki analiz laboratuvarları, bölgelerin özellikleri de dikkate alınarak yurt düzeyinde yaygınlaştırılmalıdır.

Çiftçiye tekniğine uygun gübre kullanımı konusunda yeterli eğitim ve yayım hizmeti götürülerek, gübre uygulamalarını toprak ve bitki analiz sonuçlarına göre yapılmasının ülkemiz tarımına önemli yararlar sağlayacağı bilinci kazandırılmalıdır.

KAYNAKLAR

1) TZOB Gübre Raporu

2) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yapılan IV. Gübre Danışma Kurulu Raporu.

GÜBRE SEKTÖRÜ VE BEKLENTİLER